

ПРИКЛАДНА КУЛЬТУРОЛОГІЯ І КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-0339-1820>
DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-20-2021-2.143-152>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ГОСПОДАРСЬКІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНСЬКОГО КІНОВИРОБНИЦТВА 1920-Х РОКІВ

Миславський

Володимир Наумович

доктор мистецтвознавства, доцент,
Харківська державна академія
культури, м. Харків
cinema2@i.ua

Миславский

Владимир Наумович

доктор искусствоведения, доцент,
Харьковская государственная
академия культуры, г. Харьков
cinema2@i.ua

Volodymyr Myslavskyi

Doctor of Art Studies, Associate
Professor, Kharkiv State Academy
of Culture, Kharkiv
cinema2@i.ua

Анотація. На основі широкого спектру маловідомих публікацій в українській та російській періодичній пресі 1922–1930 рр. у статті розглядається формування матеріально-технічної бази українського кіновиробництва. Аналізується вплив технічного оснащення кінофабрик на якісний показник кінопродукції в 1920-ті роки. Усе-українське фотокіноуправління не отримувало необхідного державного фінансування на розвиток кіновиробництва й змушене було самостійно вишукувати можливість такого фінансування. Спочатку основні капіталовкладення направлялися на розвиток Одеської і часті Ялтинської кінофабрик. З другої половини 1920-х років було прийняте рішення про будівництво в Києві найбільшої в СРСР кінофабрики, і тому всі кошти направлялися на це будівництво. Однак після переходу на виробництво звукових фільмів виявилася цілком непристосованість Київської кінофабрики до таких процесів. У статті також розглянуто негативні наслідки, пов'язані з нерівномірним розподілом фінансування на розвиток трьох кінофабрик.

Ключові слова: історія кіно, УРСР, ВУФКУ, кінопромисловість.

Постановка проблеми. Становлення матеріально-технічної бази українського кіновиробництва в 1920-ті роки, як і раніше залишається маловивченою сторінкою в історії українського кіно. Тому й актуальність цього дослідження полягає, переважно, у заповненні істотної прогалини в історії українського кіно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти становлення української кіногалузі в 1920-і роки отримали висвітлення в деяких роботах українських дослідників — А. Шимона (Шимон, 1974, с. 152) і Н. Фількевича (Фількевич, 2006, с. 178). Як бачимо, названа проблематика не стала предметом окремого дослідження, хоча відіграла ключову роль у процесі розвитку українського кінематографа 1920-их років.

Мета статті — вивчити особливості політики ВУФКУ зі зміцнення матеріально-технічної бази українського кіновиробництва протягом 1920-х років.

Вклад основного матеріалу дослідження. З перших

місяців роботи ВУФКУ (Всеукраїнське фотокіноуправління), крім «збирання» всього кіномайна України, намагається налагодити власне кіновиробництво. Технічних можливостей для налагодження кінопроцесу майже не було — напівзруйновані колишні павільйони Д. Харитонова й К. Борисова в Одесі та «Світлотінь» у Києві. У лютому 1922 року ялтинські павільйони, що раніше належали І. Єрмольєву й О. Ханжонкову, були передані Кримнаркомосом у концесію приватними підприємцям Бельяні й Корну.

Але ВУФКУ вдалося домовитися з Наркомосом Криму про п'ятирічну оренду двох павільйонів, заплативши приватним орендарям значну неустойку. Об'єднані павільйони були приведені в порядок, забезпечені сировиною, підсобними матеріалами й отримали назву «Друга Держкінофабрика ВУФКУ» (Іванов, 1922, с. 15). Відкриття Ялтинської кінофабрики відбулося 13 вересня 1922 року (В. Б., 1922, с. 22). До роботи на фабриці відразу ж долучилися запрошені з Москви кіноробітники: режисер В. Гардін, художник В. Єгоров, актори З. Баранцевич і О. Фреліх.

Саме ВУФКУ отримувало неодноразово пропозиції про здачу одеських павільйонів в оренду приватним особам. Незважаючи на вигідність низьки пропозицій, вони були відхилені окружним відділенням. Виробничі процеси в одеських павільйонах почалися в середині 1922 року. Але оснащення павільйонів не могло задовольнити запити кіновиробництва. У 1923 році починаються роботи з наповнення одеських павільйонів з метою зробити з них кращу кінофабрику в СРСР.

Під керівництвом адміністратора Одеської кінофабрики Я. Корна і директора крайвідділу ВУФКУ М. Капчинського почалися ремонтно-будівельні роботи з переобладнання одеських павільйонів на кіномістечко. Архітектурно-художніми роботами керував художник-архітектор В. Єгоров. На фабричній території передусім прокладено бруківку від вулиці до фабрики, володіння огорожені парканом зі спеціальними архітектурними воротами, за проєктами художників Суворова й Цукера висаджено дерева, улаштовано фонтан (Немой, 1923, с. 36–38). Також була побудована окрема електростанція, приміщення для лабораторії, будинок для проживання робітників і службовців. По сусідству відремонтували три дачі для приїжджих з Криму московських артистів. Одночасно в павільйонах

встановлюються куплений за кордоном парк прожекторів (Свой, 1923, с. 13).

У 1923 році в Одесі працювало два павільйони (один, за повідомленням преси, кращий в СРСР), дві лабораторії (Пролетарський бульвар), декоративна майстерня, склад меблів, їдальня і бібліотека, котельня, фотопавільйон (вул. Лассаля, 21) для виготовлення художніх знімків ([Ред. ст.], 1923/24, с. 12). Для стабільної роботи в розпорядження кінофабрики надійшло 55 000 метрів кіноплівки. Крім того, Головополітосвіта віддала розпорядження про безперешкодне надання кінофабриці ВУФКУ костюмів і меблів зі складів театрів і музеїв для зйомок у Києві та Одесі історичних фільмів «Тарас Бульба» й «Остап Бандура».

Ялтинська кінофабрика була для ВУФКУ допоміжною, також велика частина коштів надавалася на закупівлю обладнання та реконструкцію Одеської кінофабрики — кіномістечка. За спогадами П. Нечеси, за шість місяців роботи на постановку восьми картин було надано всього 32 000 карб. (Нечес, 1927b, с. 10). Три місяці не виплачувалася зарплата, і не було грошей заплатити візнику, який був потрібний для зйомок картин. Брак коштів не дав змоги ВУФКУ повною мірою використовувати ялтинські ательє, і ця обставина змусила Кримський Наркомос розірвати договір і передати в кінці 1923 року ательє приватному російському товариству Левфільм (Маршан, & Вейнштейн, 1925, с. 179).

Левфільм будувало плани з розмахом — розгорнути кіновиробництво в Криму. У пресі повідомлялося про початок з 1 липня зйомок грандіозного бойовика за сценарієм О. Блажевич з епохи звільнення Криму від врангелівців — «Боротьба за Перекоп» («Дасш Крим») із залученням тисяч статистів. Військова частина постановки була розроблена колишнім генералом Слащевим і командиром Червоної армії Саблінім. Передбачалися великі маневри військ у Перекопі, щоб мати точне уявлення про історичний бій. Режисером був запрошений В. Туррін, який нещодавно повернувся з Америки, з Німеччини приїхали оператор Шунеман і художник-архітектор Шафенберг. 10 липня режисери Доронін і Бойтлер узялися до зйомок трюкових картин «Два світи» й «Маяк в Туапсе» за сценарієм Бойтлера. 22 липня режисер О. Іванов-Гай почав зйомку культурфільму «Всесоюзна здравниця». У виробничих планах були також сценарії «За стіною» за оповіда-

нням Данилевського в постановці О. Фреліха, «У свято Йоргена» і низка етнографічних культурфільмів. Незважаючи на численні повідомлення в пресі, зйомки так і не розпочалися.

Справа, затіяна Левфільмом, луснула, і 9 жовтня 1924 року ВУФКУ підписало трирічний договір з Кримнаркомосом про оренду ялтинського павільйону (колишнього Єрмольєвського). Згідно з планом ВУФКУ зобов'язувалося інвестувати 75 000 карб. протягом трьох років і випускати 10 000 метрів негативу на рік, з яких 2 000 метрів вироблятимуться за замовленням Кримнаркомоса (з кримського життя). Виробничий план Ялтинської кінофабрики містив 12 програм на дві знімальні групи. Програма кінофабрики в Ялті була заснована на побутових сценаріях про Крим і громадянську війну. Перша програма — «романтика Жовтня», друга — «романтика громадянської війни в Криму» ([Ред. ст.], 1924, с. 31).

Отримані, таким чином, фільми Кримнаркомос планував безкоштовно демонструвати в селах і у своїх клубах. Колишній павільйон Ханжонкова Кримнаркомос передбачав здавати в оренду на тих самих умовах. Рухоме й нерухоме майно оцінювалося в 100 000 карб. (колишній Єрмольєвський павільйон) і 30 000 карб. (Ханжонківський). Директором Ялтинської кінофабрики був призначений Орелович. Художній колектив був невеликим — В. Турін (режисер), Р. Шафенберг (художник-архітектор) і Лінден (освітлювач) (Гегузин, 1925, с. 24).

На Ялтинській кінофабриці, що знаходилася в жалюгідному стані, поступово були усунені всі недоліки: обладнана кінолабораторія, облаштовані оббивно-драпірувальна майстерня, гримерна та малярська, зроблено внутрішній ремонт лабораторії, встановлений додатковий сушильний барабан і всіляка кіноапаратура. Додатково було ще закуплено обладнання в Німеччині.

З осені 1924 року робота на Одеській кінофабриці йшла в двох напрямках. Насамперед, необхідно було кустарну роботу перевести на рейки реального виробництва. З такої позиції велике значення мали обладнані при кінофабриці підсобні майстерні та достатня кількість освітлювальної апаратури (за наявністю освітлювальних приладів і механізацією підсобних підприємств Одеська кінофабрика займала одне з перших місць серед фабрик СРСР) (Гарбер, 1925, с. 20). За повідомленнями преси, на Одеській кінофабриці було достатньо кредитуван-

ня, палива, одягу, мануфактури, усі робочі повністю забезпечені спецодягом, а деякі підсобні виробництва отримували й спецхарчування.

До 1925 року була побудована простора світла столярна майстерня, а також будівлі для зберігання декорацій і піротехнічних виробів, кілька підсобних цехів: малярський, скульптурно-бутафорський, електротехнічний, апаратурно-механічний, шпалерний, друга кінолабораторія. Була власні друкарня і перев'язувальний пункт. Восени додатково були встановлені імпортні прожектори.

1926 року Одеська кінофабрика була облаштована за останнім словом техніки. На території фабрики розміщувалося два павільйони (один залізобетонний двоповерховий і другий розібраний залізний), знімальні майданчики та ціла низка підсобних майстерень. При головному павільйоні працювала обладнана лабораторія з промивним, сушильним, копіювальним, монтажним та іншими відділеннями. Друга лабораторія була призначена винятково для поточних робіт: проявлення негативів, друкування робочих позитивів, монтаж тощо.

Були встановлені отримані з Ленінграда очищувачі повітря, високошвидкісний французький кінокопіювальний апарат «Андре-Дебрі». З Німеччини надійшло п'ять вагонів освітлювальної апаратури фабрик «Юпітер» і «Вайнер» потужністю понад 500 000 свічок, великі запаси хімікатів, фарб тощо. Із Франції були отримані кінознімальні камери новітньої конструкції «Дебрі-Парво» і копіювальні апарати (Ш., 1926, с. 40).

Новітньої кіноапаратури на фабриках ВУФКУ була достатня кількість. Дві третини нового обладнання надходило на Одеську кінофабрику, одна третина — на Ялтинську. На обох фабриках були в наявності 16 кінокамер фірми «Дебрі» новітньої конструкції з повним комплектом об'єктивів (8–12 штук до кожної камери), 6 кінокамер «Дебрі» і «Еклер» застарілої конструкції з комплектами об'єктивів, одна кінокамера «Дебрі» для сповільненої зйомки — усього 23 кінокамери.

Парк лабораторної апаратури становили автоматизований копіювальний апарат «Дербі» новітньої конструкції і «Мотін» з пропускнуною спроможністю до 800 метрів на годину. Крім того, один копіювальний апарат «Бельговен» і два апарати «Вільямсона». Ця апаратура давала змогу протягом робочого дня обробляти до 30 000 метрів кіноплівки. Було також три машини для чищення, дві

машини для друкування написів, сім режисерських монтажних апаратів.

Освітлювальна апаратура була представлена фірмами «Вайнерт», «Ефа», «Юпітер» у кількості 280 одиниць загальною потужністю 12 154 ампер. Обидві кінофабрики були оснащені власними електростанціями.

На фабриці працювали такі майстерні: столярна, електромеханічна, кравецька, бутафорська, малярно-декоративна, оббивно-драпірувальна, піротехнічна. Також був гараж (5 капітально відремонтованих машин) і стайня. Побудовані спеціальні склади для декорацій, меблів та реквізиту. Обладнані сховища під костюми й матеріали, котельне приміщення для парового опалення всіх павільйонів, майстерень і складів. Встановлені повітряні й підземні електромагістралі, внутрішня телефонна та дзвінкова мережі.

Московські кінематографісти, побувавши на Одеській кінофабриці, із захватом говорили про її обладнання. Зокрема сценарист і критик Х. Херсонський після екскурсії по кінофабриці зазначав:

«Фабрика розкинулася на високому березі. Від французького бульвару до обриву над морем легко вмістилися біля трьох великих павільйонів одночасно: вулиці Гамбурга, хати українського сільця, вулиця куренів і церква Запорізької Січі, будови Риму, берег Тибру, осторонь великі макети Байзенгерца для пожежі Риму й вибуху шахт Донбасу, а ближче до моря величезний Колізей для 3 000 римлян — глядачів бою гладіаторів.

“Територія фабрики” (так говорить пропуск) — це самостійна маленька держава: вона ширша всього, що ми мали на Житній біля Брянського вокзалу + у Міжробпома-Русі. Нижче до моря спускаються широкі тераси пустельного берегу. Берегові пагорби, обриви, бухти, пляжі й рівнина моря ще не використані ВУФКУ. Обладнана фабрика заможно. Штучне сонце нагнітається умформерною станцією на 280 світлових одиниць всілякого пристрою. Ще не з повним навантаженням працюють підсобні майстерні, лабораторії і цехи. Дві кінолабораторії пропускають до 120 000 метрів плівки в одну зміну. У другій і третій зміні постійної потреби поки немає. Своя фотолабораторія. Майстерні й склади: костюмерні,

бутафорські, столярні. Головний павільйон на 405 кв. м., другий на 385, третій обладнаний з великого кам'яного сараю.

На фабриці можуть одночасно працювати, не заважаючи один одному, 7–8 знімальних режисерських груп. А під час поїздок у експедиції 2–3 режисери, що залишаються на фабриці, отримують відразу й одночасно відбудовані декорації майже для всієї картини» (Херсонський, 1926, с. 34–35).

Доброзичливо про оснащення Одеської кінофабрики відгукувалися й інші російські рецензенти:

«Виробництво першої одеської кінофабрики розширюється. Кількість режисерських груп у цей час доведено до дев'яти. Прибула з-за кордону у великій кількості освітлювальна апаратура, знімальні та копіювальні апарати новітньої конструкції. Гарне враження справляють обладнані при фабриці допоміжні цехи (2 кінолабораторії, фотолабораторія, бутафорський, малярський, оббивно-драпірувальна, столярний, реквізиторський, слюсарно-механічний, а також друкарня)» ([Ред. ст.], 1926, с. 4).

З 1924 по 1927 роки українська кіногалузь пройшла шлях інтенсивного розвитку. У 1924 році — застарілі кінокамери «Пате» і «Еклер», у 1927 — 20 кінокамер «Дебрі» новітньої конструкції ([Ред. ст.], 1927а, с. 14). У 1924 році — 5 юпітерів дводюгових, у 1927 — 180 прожекторів та інших освітлювальних одиниць. Місячний кошторис у 1924 році склав 8 000 карб., у 1927 — 192 000 (Нечес, 1927а, с. 12).

1927 року політика ВУФКУ щодо фінансування та постачання своїх кінофабрик дала результати. Кіновідомство, вимушене направляти значні кошти на будівництво Київської кінофабрики, усе менше й менше уваги приділяло Ялтинській кінофабриці. І, на думку аналітиків, з уведенням Київської кінофабрики знімальна база в Ялті виявиться непотрібною. Крім того, восени 1927 року закінчувався термін оренди території, на якій розташовувалася Ялтинська кінофабрика. І Кримнаркомос виношував ідею створення власного Кримкіно. В. Шершеневич, який детально вивчав розвиток кіносправи в Україні, і зокрема в Ялті, зазначав:

«Кінофабрика в Ялті має свої місцеві недоліки, оскільки ялтинська електростанція малопотужна. Але знову-таки тут приходиться на допомогу природі. Яка інша фабрика може похвалитися тим, що вона має 300 натурно-знімальних днів? Тільки два місяці (лютий і березень) відпадають для натурних зйомок. Тому такі бідні павільйони всередині. Самотній крихітний побудований трамвай, такий провінційний і іграшковий, чахне у дворі. Жалюгідна кімната, яка має зображати розкішний апартамент багатія в сценарії Маяковського “Троє”. От і все. Як це далеко від принципів Голівуду, де все навпаки, переводять зйомки в павільйон, щоб створити організовану й закономірну природу, а не користуватися тими багатствами, які створює природа. <...>

Чи варто руйнувати вже налагоджене виробництво, з прекрасною апаратурою, спрацьованим штатом, зараз із п'ятою, а через місяць сьомою постановочними групами, тільки для того, щоб на руїнах намагатися створити нову, аналогічну справу? Адже організація кінофабрики вимагає, насамперед, грошей, а річний кошторис Кримнаркомосу може виявитися меншим, ніж потрібно тільки для початку справи. Та й у кіно прибуток іде не від кінозйомок, а від кінопрокату. Територія Криму занадто мала, щоб виправдати виробництво, а на території УРСР буде важко конкурувати з картинами ВУФКУ. Крім того, не поновити договір – це означає втратити 200 працівників (60% всього Кримробмису), які, безперечно, підуть разом з режисурою в Одесу й до Києва. Так, і насамкінець, звідки знайти зараз апаратуру, яку теж відвезе ВУФКУ. Виписувати з-за кордону? Усе це питання, над якими треба дуже й дуже задуматися Кримнаркомосу. Тим більше, що в 1927 році вже ясно видно, що будувати набагато важче, ніж розширювати створене... Краще мати маленьку налагоджену фабрику, ніж великий пустир» (Шершеневич, 1927, с. 8).

Кримнаркомос усе ж переглянув свої плани щодо Кримкіно й продовжив з ВУФКУ договір на оренду Ялтинської кінофабрики ще на 12 років. Крім того, ВУФКУ, незважаючи на будівництво Київської кінофабрики, планувало розширення Одеської. На прохання ВУФКУ для розширення

Одеської кінофабрики була відведена сусідня дача (колишня Демидова) з парком і будівлями, які були пристосовані для кіновиробництва. Тому територія фабрики збільшилася майже вдвічі. Через підвищення темпів кіновиробництва двох павільйонів виявилось недостатньо. Тому великий декоративний сарай був перебудований на третій павільйон, а до другого павільйону прибудували майже такого ж розміру четвертий. Крім того, були значно розширені та перебудовані майже всі приміщення цехів (столярний, механічний, бутафорський, малярський, реквізиторський тощо), а також кіно- і фотолабораторії (Долина, 1927, с. 12).

Після великого кримського землетрусу 12 вересня 1927 року Ялтинська кінофабрика отримала значні руйнування, особливо лабораторії і корпуси цехів. Вплинув цей катаклізм негативно на моральний стан художнього персоналу. І оскільки в найближчій перспективі неможливий був капітальний ремонт зруйнованих приміщень, правління ВУФКУ приймає рішення перевести весь штат і всіліле обладнання на Одеську кінофабрику. У зв'язку зі збільшенням кількості режисерських груп у екстремному порядку закінчується ремонт та обладнання сусідніх дач, переданих у розпорядження фабрики. На це Одеській кінофабриці було надано додатково 300 000 карб. Крім того, додаткові кошти в розмірі 60 000 карб. – на якнайшвидше зведення п'ятого павільйону, який мав розпочати роботу 15 листопада. У цей час відбуваються й кадрові перестановки. Директор Ялтинської фабрики С. Орелович призначається першим заступником директора Одеської кінофабрики й тимчасово заввідділом Виробничого відділу ВУФКУ ([Ред. ст.], 1927а, с. 14).

1928 року п'ятий знімальний павільйон Одеської кінофабрики був уведений у експлуатацію. Також закінчилося будівництво режисерського цеху. Ялтинська кінофабрика, а точніше те, що від неї залишилося, ВУФКУ без узгодження з ЦК Робмисом продало на публічних торгах на злам. Ця угода викликала галасливий скандал. У журналі «Рабис» повідомлялося, що доглядач Кримських будинків відпочинку ЦК Робмису через прокуратуру домогся анулювання цієї угоди. За рішенням суду «новий власник», що встиг розпочати розбір павільйону, був заарештований, а будова закріплена за Будинками відпочинку ЦК. ЦК Робмис наполягав на збереженні Ялтинської фабрики як бази для кіноекспедицій, і телеграму з протестом проти

руйнування павільйону відправив правління ВУФКУ ([Ред. ст.], 1929а, с. 10).

У повторній телеграмі за підписом П. Нечеси повідомлялося: «Ялтинський павільйон ліквідували торік за закінченням терміну оренди, згідно з постановою Раднаркому УРСР. Вашу телеграму вважаємо заснованою на непорозумінні». Але оскільки Раднарком УРСР не приймав постанову про продаж павільйону на злам, керівництво ЦК Робмису завважило, що аргумент ВУФКУ є відпискою, і повідомило про це в НК РСІ СРСР ([Ред. ст.], 1929а, с. 10).

Про будівництво Київської кінофабрики заговорили ще в 1923 році. У зв'язку з розширенням роботи, окрім налагодження кіновиробництва в Одесі та Ялті, виробничий відділ ВУФКУ проєктував спорудження кінофабрики й у Києві. Спочатку ВУФКУ планувало почати будівництво навесні 1926 року. Окрім залучення кращих радянських архітекторів, у комісію з будови ввійшли б німецькі архітектори фабрики УФА — Шарфенберг, Гаакер і Вайзенберг, що працювали на той час у ВУФКУ. За проєктом і технічним устаткуванням Київська кінофабрика була найбільшою в СРСР. Довжина павільйону складала 100 метрів, ширина — 35. За підрахунками, на будівництво кінофабрики необхідно було 1 200 000 карбованців, крім того, на устаткування знадобиться ще 800 000 карбованців. Фабрику планували побудувати з таким розрахунком, щоб на ній одночасно могли працювати 15 режисерських груп, для чого кожен павільйон мав забезпечуватися особливою системою опускання штор, для розділення на п'ять частин. Кожна з частин павільйону була за планом більша за весь одеський павільйон (Бор, 1926, с. 7).

22 березня 1927 року почалися земельні роботи з планування частини ділянки, необхідної для початку будівництва. 15 квітня почалася закладка фундаменту й підготовка металевих конструкцій павільйону. Виробництво металевих конструкцій замовили київському заводу «Ленінська кузня», монтажними роботами займався російський трест «Індустрія». За планом, павільйон мав бути закінчений до 1 листопада. На виконання робіт з облаштування опалювання і вентиляції було проведено тендер, у якому брали участь три претенденти: «Тепло і сила», Санітарно-технічний відділ і московська фірма «Отопитель». Проєкти опалю-

вання і вентиляції підготував професор Чаплін. Облаштування вентиляції та опалювання насамкінець узяв на себе трест «Тепло і сила». Електричне устаткування виготовляв і встановлював Електро-сільстрой. Усі процеси будівництва й виготовлення устаткування виконувалися радянськими підприємствами. Єдине, що було придбане, — це знімальне й освітлювальне устаткування, а також агрегати підстанції, куплені в Швеції за 280 000 карбованців (Лядов, 1928, с. 71).

Журнал «Нове мистецтво» з нагоди початку будівництва писав:

«Роботи зі спорудження Київської фабрики почалися на відведеній Київським Комунальним відділом ділянці в 40 десятин землі. На цій ділянці є до 10 десятин прекрасного парку, що відійшов у повне розпорядження кіномістечка, що будується. План робіт розбито на два будівельні сезони. У поточному році будуть закінчені й обладнані основні підсобні майстерні — цехи й ательє — з тим, щоб знімальну роботу можна було почати вже до кінця 1927 р. Інші корпуси, надвірні споруди дообладнання будуть закінчені за будівельний сезон 1927 р. Уся фабрика буде закінчена будівництвом і зможе розгорнути повністю свою роботу до 1/Х — 1928 р. Фабрика буде забезпечена усією новітньою знімальною, лабораторною і освітлювальною апаратурою. Ательє буде обладнане за останнім словом європейської техніки, за досягненнями якої проводитиметься електроустаткування, облаштування механічного пересування верхніх ламп, гігієнічне опалювання, вентиляція тощо. Розроблений план робіт і укладені з фірмами договори дають повну упевненість у тому, що до 10 річниці Жовтня ми матимемо на 75% закінчену для знімальної роботи нову грандіозну кінобазу» ([Ред. ст.], 1927b, с. 12).

Через ліквідацію зруйнованої землетрусом Ялтинської кінофабрики ВУФКУ прискорено темп будівництва нової кінофабрики в Києві. План робіт на будівництві змінено таким чином, щоб закінчити фабрику не пізніше квітня 1928 року. Про будівництво Київської кінофабрики представники всіх закордонних делегацій заявляли, що споруд-

джується не лише найбільша кінофабрика в СРСР, але й у Європі. Загальна вартість кінофабрики досягла 3 600 000 карбованців.

Будівництво фабрики було розраховане на 2 сезони — 27/28 і 28/29 років. За планом сезону 27/28 мало бути виконано робіт на 1 560 000 карбованців. Усі намічені роботи — будівництво павільйону й лабораторій планувалося закінчити до 1 січня.

Через відсутність фінансування будівельні роботи були призупинені, але навесні були відновлені. На будівництві працювало 250 робітників. Темп роботи був розрахований так, щоб фабрика почала працювати з 1 жовтня. І весною ВУФКУ розпочало складання плану знімальних робіт на новій фабриці.

Про будівництво Київської кінофабрики в РРФСР ходили легенди. Інформацію з дещо перебільшеними фактами розміщували провінційні журнали. Так, вологодський журнал «Огляд театру і кіно», зокрема, повідомляв:

«У Києві закінчується спорудження кінофабрики ВУФКУ. Колосальне кіномістечко, найбільше в нашому Радянському Союзі, займає площу 40 десятин. Фасад головного павільйону 100 метрів, ширина 34 метри, висота 25 метрів. Розміри павільйону дозволять працювати одночасно 6 режисерським групам. Павільйон має 8 веж. У чотирьох з них ліфти для підняття на будь-яку висоту, в інших — гвинтові сходи. У павільйоні 3 колосальні ставки для морських зйомок. Підлога автоматично закриває ставки. Автор проекту проф. Риков. Головний інженер — Тверський. Вартість кінофабрики 3 755 000 крб.» ([Ред. ст.], 1929b, с. 15).

Проте «Український Голлівуд» усіх захоплював. Леон Муссінак, що відвідав Київ незадовго до відкриття кінофабрики, із захватом відзначав:

«Уся фабрика займає 40 гектарів. З них 19 відведено під парк. Ательє — площею 63 700 кв. метрів. Освітлення буде потужністю 13 000 ампер безперервного струму й 6 000 — змінного. Матимуть можливість працювати одночасно 20 груп, виробляючи від 80–90 фільмів на рік. Служби, лабораторії для проб і досліджень, проекційні зали, реквізит, майстерні

всіх видів, контори. Велика, прекрасно організована машина. Це об'єднання мас для святкування завершеної творчості революції, щоб закріпити її за собою в майбутньому, щоб кинути в обличчя старому світу виклик про відродження нового народу, про нову цивілізацію. На вулицях і площах закінчують спорудження тріумфальних арок, прикрашених зеленню. Усюди електрика доповнює свято. Київ освітлюється немов увесь відразу. Завтра, 7 листопада, свято десятиліття революції, завтра урочистим маршем пройдуть червоноармійці, фабричні робітники й службовці, щоб прокричати в обличчя старому світу гасло про нову цивілізацію» (Муссінак, 1981, с. 142).

Необхідно відзначити, що план будівництва було виконано в точно намічений термін. На будівництво й устаткування фабрики по кошторису було надано 3 800 000 карбованців. Фабрика будувалася на ресурси ВУФКУ за обмежених кредитів. Комісія РКІ, що робила перевірку ВУФКУ, клопотала про дотацію перед Раднаркомом УРСР для покриття цілої низки будівельних витрат, які ґрунтовно розхитали матеріальну базу української кінематографії.

Чимало устаткування Київської кінофабрики використовувалося вперше в українській і союзній кінематографії. Освітлювальний цех був складом освітлювальної апаратури — потужні прожектори «ЕФА», малогабаритні «мухи», стояки Вейнерта, ртутні світильники, уперше вживані в українському кіновиробництві. Абсолютно новими для радянського кіновиробництва були механічні проявні машини «Дебрі», повністю механізовані освітлювальні пристрої, підвісні візки, що механічно пересуваються, пристосовані для швидкої установки по горизонталі й по схилу верхнього світла над павільйонами тощо.

Подібне обладнання Київської кінофабрики стало можливим завдяки постанові, прийнятій 15 жовтня 1930 року правлінням Совкіно. Після обговорення питання «про перерозподіл ресурсів на будівництво з урахуванням необхідності більшого задоволення потреб периферії», було прийняте рішення майже всі кошти, відпущені раніше на будівництво кінофабрики на Потилісі в Москві, перерозподілити на потреби Київської кінофабрики.

Зйомки першого фільму «Ванька і Месник»

почалися на ще недобудованій Київській кінофабриці, коли ще не було призначено дирекцію. На початку 1929 року фактично працювали дві художні групи: одна дитяча — «Шкідник», і друга — «Весна». У червні почали працювати ще шість груп: О. Довженка («Земля»), М. Шпиковського («Хліб»), А. Кордюма («Останній лоцман»), О. Каплера («Право на жінку»), Г. Грічера («Квартали передмістя»), Л. Френкеля («Сам собі Робінзон»). Наказ про призначення дирекції Київської кінофабрики був підписаний 4 квітня 1929 року (Косячний, 1929, с. 2).

Увесь керівний склад був сформований протягом першого півріччя. Насамкінець, у другій половині 1929 року Київська кінофабрика працювала майже на повну потужність, і Ялтинська база була вже для ВУФКУ малопривабливою.

Висновки. Становлення матеріально-технічної бази української кінематографії відбувалося без особливої допомоги з боку держави, і ВУФКУ в цьому питанні могло розраховувати винятково на власні ресурси. Амбітні плани до організації в Україні найбільшої в СРСР кіновиробничої бази

частково були реалізовані. У період з 1922 по 1930 рік практично повністю зруйновані одеські та ялтинські павільйони вдалося обладнати за останнім словом техніки.

Надалі керівництво ВУФКУ зосередило значні зусилля на будівництві Київської кінофабрики, яка, за відгуками багатьох сучасників, разом з іноземними, повинна була стати найбільшою в СРСР як за розмірами, так і за кількістю новітнього кіноустаткування. Але мода на гігантоманію не виправдалася. Згодом були виявлені помилки в проектуванні Київської кінофабрики. Буквально через декілька років після введення її в експлуатацію кінопромисловість РРФСР і УРСР перейшла на виробництво звукових фільмів. І тоді стала очевидна цілковита непристосованість Київської кінофабрики до процесів виробництва звукових фільмів.

Пропонована публікація не претендує на повноту. Перспективними є подальші наукові дослідження, перш за все в архівах, спрямовані, наприклад, на вивчення розвитку матеріально-технічної бази і функціонування українських кінофабрик у 1930–1940-х роках.

Література:

- Бор. (1926). 3-тя кінофабрика ВУФКУ. *Нове мистецтво*. № 7(16). С. 7.
- В. Б. (1922). Украинская кинопромышленность в Ялте. *Фото-кино*. № 1. С. 22.
- Гарбер, И. (1925). На производстве. *Театральная неделя*. № 13/14. С. 20.
- Гегузин, Ю. (1925). Письмо из Крыма. *Вестник работников искусств*. № 3. С. 24.
- Долина, П. (1927). Одесска кінофабрика. *Нове мистецтво*. № 8. С. 12.
- Иванов, И. (1922). Кино. *Театр, литература, музыка, балет, графика, живопись, кино*. № 1. С. 15.
- Косячний, П. (1929). Півроку роботи (що зробила і що зробить Київська кінофабрика). *Кіно*. № 11. С. 2.
- Лядов, Н. (1928). Киевская кинофабрика. *Кино и культура*. № 5/6. С. 71.
- Маршан, Р., & Вейнштейн, П. (1925). Пять лет советской кинематографии: 1919–1924. *Историко-политический и экономический обзор*. Ленинград-Москва: Издание журнала «Кино-неделя». С. 179.
- Муслинак, Л. (1981). *Избранное*. Москва: Искусство. С. 142.
- Немой. (1923). Первый киногородок в России. *Кино*. № 1. С. 36–38.
- Нечес, П. (1927а). Десять років радянського кіновиробництва. *Театр, клуб, кино*. № 19. С. 12.
- Нечес, П. (1927б). Расширяем Одесскую кинофабрику. *Театр, клуб, кино*. № 16. С. 10.
- [Ред. ст.] (1923/24). Кинопроизводство в Одессе. *Силуэты*. № 1. С. 12.
- [Ред. ст.] (1924). Крым. *Кино-журнал АРК*. № 40/41. С. 31.
- [Ред. ст.] (1926). На ф-ке ВУФКУ. *Кино-фронт*. № 1. С. 4.
- [Ред. ст.] (1927а). Одесска кінофабрика ВУФКУ. *Нове мистецтво*. № 26. С. 14.
- [Ред. ст.] (1927б) Київська кінофабрика. *Нове мистецтво*. № 14/15. С. 12.
- [Ред. ст.] (1929а). Кино-фабрику на слом! *Рабис*. № 2. С. 10.
- [Ред. ст.] (1929б). Хроника. *Обозрение театра и кино*. № 2. С. 15.
- Свой. (1923). Советское кино возрождается. *Силуэты*. № 13. С. 13.

- Фількевич, М. О. (2006). *Довженковці. Сторінки нашої історії*. Київ: 178 с.
- Херсонский, Х. (1926). Одесская фабрика ВУФКУ. *Кино-фронт*. № 4/5. С. 34–35.
- Ш. (1926). Фабрика ВУФКУ в Одессе. *Кино-журнал АРК*. № 6/7. С. 40.
- Шершеневич, В. (1927). Фабрика ВУФКУ. *Советский экран*. № 34. С. 8.
- Шимон, А. А. (1974). *Страницы биографии украинского кино*. Москва: Искусство. 152 с.

References:

- Bor. (1926). 3-tya kinofabryka VUFKU [3rd VUFKU film factory]. *Nove mystetstvo*. № 7 (16). С. 7 (in Ukrainian)
- Dolyna, P. (1927). Odeska kinofabryka [Odessa film factory]. *Nove mystetstvo*. № 8. P. 12. (in Ukrainian)
- [Ed. art.] (1923/24). Kinoproizvodstvo v Odesse [Filmmaking in Odessa]. *Siluety*. № 1. P. 12. (in Russian)
- [Ed. art.] (1924). Krym [Crimea]. *Kino-zhurnal ARK*. № 40/41. P. 31. (in Russian)
- [Ed. art.] (1926). Na f-ke VUFKU [At the VUFKU factory]. *Kino-front*. № 1. P. 4. (in Russian)
- [Ed. art.] (1927a). Odeska kinofabryka VUFKU [Odessa film factory VUFKU]. *Nove mystetstvo*. № 26. P. 14. (in Ukrainian)
- [Ed. art.] (1927b). Kyivska kinofabryka [Kyiv Film Factory]. *Nove mystetstvo*. № 14/15. P. 12. (in Ukrainian)
- [Ed. art.] (1929a). Kino-fabryku na slom! [The movie factory is falling apart!] *Rabis*. № 2. P. 10. (in Russian)
- [Ed. art.] (1929b). Khronika [Chronicle]. *Obozreniye teatra i kino*. № 2. P. 15. (in Russian)
- Filkevych, M. O. (2006). *Dovzhenkovtsi. Storinky nashoi istorii* [Dovzhenkovtsi. Pages of our history]. Kyiv. 178 p. (in Ukrainian)
- Garber, I. (1925). Na proizvodstve [In production]. *Teatralnaya nedelya*. № 13/14. P. 20. (in Russian)
- Geguzin, Yu. (1925). Pismo iz Kryma [Letter from Crimea]. *Vestnik rabotnikov iskusstv*. № 3. P. 24. (in Russian)
- Ivanov, I. (1922). Kino [Movie]. *Teatr, literatura, muzyka, balet, grafika, zhivopis, kino*. № 1. P. 15. (in Russian)
- Khersonskiy, Kh. (1926). Odesskaya fabrika VUFKU [Odessa factory VUFKU]. *Kino-front*. № 4/5. P. 34–35. (in Russian)
- Kosyachnyy, P. (1929). Pivroku roboty (shcho zrobyla i shcho zrobyt Kyivska kinofabryka) [Six months of work (what the Kyiv Film Factory has done and will do)]. *Kino*. № 11. P. 2. (in Ukrainian)
- Lyadov, N. (1928). Kiyevskaya kinofabrika [Kiev Film Factory]. *Kino i kultura*. № 5/6. P. 71. (in Russian)
- Marshan, R., & Veynshteyn, P. (1925). Pyat let sovetskoy kinematografii: 1919–1924 [Five years of Soviet cinematography: 1919–1924]. *Istoriko-politicheskiy i ekonomicheskyy obzor*. Leningrad–Moscow: Izdaniye zhurnala «Kino-nedelya». P. 179. (in Russian)
- Mussinak, L. (1981). *Izbrannoye* [Favorites]. Moscow: Iskusstvo. P. 142. (in Russian)
- Neches, P. (1927a). Desiat rokov radianskoho kinovyrobnytstva [Ten years of Soviet film production]. *Teatr, klub, kino*. № 19. P. 12. (in Ukrainian)
- Neches, P. (1927b). Rasshiryayem Odesskuyu kinofabriku [We are expanding the Odessa film factory]. *Teatr, klub, kino*. № 16. P. 10. (in Russian)
- Nemoy. (1923). Pervyy kinogorodok v Rossii [The first movie town in Russia]. *Kino*. № 1. P. 36–38. (in Russian)
- Sh. (1926). Fabrika VUFKU v Odesse [Factory VUFKU in Odessa]. *Kino-zhurnal ARK*. № 6/7. P. 40. (in Russian)
- Shershenevich, V. (1927). Fabrika VUFKU [Factory VUFKU]. *Sovetskiy ekran*. № 34. P. 8. (in Russian)
- Shimon, A. A. (1974). *Stranitsy biografii ukrainskogo kino* [Biography pages of Ukrainian cinema]. Moscow: Iskusstvo. 152 p. (in Russian)
- Svoy. (1923). Sovetskoye kino vozrozhdayetsya [Soviet cinema is reborn]. *Siluety*. № 13. P. 13. (in Russian)
- V. B. (1922). Ukrainskaya kinopromyshlennost v Yalte [Ukrainian film industry in Yalta]. *Foto-kino*. № 1. P. 22. (in Russian)

Миславский Владимир Наумович

Организационно-хозяйственные процессы украинского кинопроизводства 1920-х годов

Аннотация. В статье рассматривается формирование материально-технической базы украинского кинопроизводства. Анализируется влияние технического оснащения кинофабрик на качественный показатель кинопродукции

в 1920-е годы. Всеукраинское фотокиноуправление не получало необходимого государственного финансирования на развитие кинопроизводства и вынуждено было самостоятельно изыскивать возможность такого финансирования.

Первоначально основные капиталовложения направлялись на развитие Одесской и отчасти Ялтинской кинофабрик. Со второй половины 1920-х годов было принято решение о строительстве в Киеве крупнейшей в СССР кинофабрики, и поэтому все средства направлялись на это строительство. Однако после перехода на производство звуковых фильмов оказалась полная непригодность Киевской кинофабрики к таким процессам. В статье также рассмотрены негативные последствия, связанные с неравномерным распределением финансирования на развитие трех кинофабрик.

Ключевые слова: история кино, УССР, ВУФКУ, кинопромышленность.

Volodymyr Myslavskyi

Organizational and economic processes of Ukrainian film production in the 1920s

Abstract. The article examines the formation of the material and technical base of Ukrainian film production based on the wide range of little-known publications in the Ukrainian and Russian periodicals of the 1922-1930s. The influence of the technical equipment of film factories on the quality indicator of film production in the 1920s is analyzed. The All-Ukrainian Photo and Film Administration did not receive the necessary state funding for the development of film production and had to independently seek the possibility of such funding.

Initially, the main investments were directed to the development of the Odessa and partly Yalta film factories. In the second half of the 1920s, it was decided to build the largest cinema factory in the USSR in Kyiv, and therefore all funds were directed to this construction. However, after the transition to the production of sound films, the Kyiv Film Factory turned out to be completely unadapted to such processes. The article also discusses the negative consequences associated with the uneven distribution of funding for the development of three film factories.

Keywords: history of cinema, Ukrainian SSR, VUFKU, film industry.